

Молодиче тіло

Фото люб'язно надано автором

**ІГНАТЕНКО
ІРИНА ВАСИЛІВНА,**

кандидат історичних наук,
доцент кафедри етнології
та краєзнавства історичного
факультету Київського
національного університету
ім. Тараса Шевченка

«Чоловіче тіло у традиційній культурі українців» — довгоочікуване продовження етнографічного бестселера «Жіноче тіло у традиційній культурі українців»!

- Якими були для українців XIX — початку XX століття канони чоловічої краси та здоров'я?
- Які традиційні зачіски носили, чого остерігалися та як за допомогою народних традицій і рецептів лікування долали чоловічі хвороби?
- Яку охоронно-захисну магію та життєстверджувальну силу мають еротико-сміхові традиції в поховальному обряді?
- Якими образно-асоціативними та милозвучними замінниками назви чоловічого статевого органу користувалися наші пращури?

Прочитавши цю книжку, ви краще зрозумієте дивовижну українську міфопоетичну картину світу, зможете розкодувати її символіку та збагатити власну духовну культуру.

www.bookclub.ua

ISBN 978-617-12-1532-0

9 786171 215320

Ірина Ігнатенко

Молодиче тіло

У ТРАДИЦІЙНІЙ

КУЛЬТУРІ УКРАЇНЦІВ

Ірина
Ігнатенко

Молодиче
тіло
у традиційній
культурі українців

Григор
Григоренко

Молодвіче під

у традиційній зупинці,
у радощів

УДК 908(477) + 39
ББК 63.3(4УКР)
I-26

Жодну з частин цього видання
не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі
без письмового дозволу видавництва

Увага! У книзі використовується обсценна лексика!

Шрифтове оформлення *Наталії Ком'яхової*

Дизайнер обкладинки *Наталія Мандра*

Науково-популярне видання

ІГНАТЕНКО Ірина

Чоловіче тіло у традиційній культурі українців

Керівник проекту *В. В. Столяренко*
Координатор проекту *К. В. Новак*
Відповідальний за випуск *І. Р. Залатарьов*
Художній редактор *Ю. О. Сорудейкіна*
Технічний редактор *В. Г. Євлахов*
Коректор *Г. В. Сологуб*

Підписано до друку 18.08.2016.
Формат 60x90/16. Друк офсетний.
Гарнітура «Adonis». Ум. друк. арк. 14.
Наклад 10000 пр. Зам. № .

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
Св. № ДК65 від 26.05.2000
61140, Харків-140, просп. Гагаріна, 20а
E-mail: cop@bookclub.ua

Віддруковано у ПРАТ «Харківська книжкова фабрика "Глобус"»
61012, м. Харків, вул. Різдяна, 11.
Свідоцтво ДК № 3985 від 22.02.2011 р.
www.globus-book.com

ISBN 978-617-12-1532-0

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», видання українською мовою, 2016

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2016

Передмова

Після виходу у 2013 році першого накладу книги «Жіноче тіло...» я почала займатися її активною промоцією й не минала жодної нагоди представити її читачеві. Найбільш вдалим видався формат спілкування віч-на-віч із зацікавленими читачами: відкриті лекції, диспути, обговорення стали неодмінною частиною презентації книги та водночас моїм близьким знайомством з прихильниками та поціновувачами української народної культури.

Під час зустрічей серед ТОП-запитань звучало таке: «А коли буде «Чоловіче тіло...»?»

Спочатку написання такої книги видавалося мені малоімовірною перспективою, адже загалом тіло чоловіка не настільки «багатофункціональне», як жіноче: менструальний цикл, дефлорація, вагітність, пологи, грудне вигодовування, клімакс притаманні лише жіночому організму, і саме ці біологічні етапи вагомо впливали на соціальний стан та становище жінки в суспільстві. Фізіологія ж чоловіка не мала такого впливу на його соціалізацію та статус у громаді. Отже, написати книгу «Чоловіче тіло...» за схемою «Жіночого тіла...» видавалося безпідставним.

У пошуках напрямку, в якому можна було б спробувати розкрити чоловічу тілесність українського доіндустріального

сусільства XIX — початку XX століття, я спробувала звернутися до такого наукового напрямку, як «маскулінність».

Цей напрямок, виникнення якого у США та Європі припадає на 70-ті роки XX століття, покликаний дослідити соціокультурний досвід і практики чоловіків крізь призму гендерних досліджень та проблематизації нормативної гетеросексуальної орієнтації чоловіків (так звані квір-студії). У межах маскулінності значна увага приділяється й тілу чоловіка, ключовими темами є дослідження альтернативної чоловічої сексуальності (гомосексуалізм); канони чоловічої тілесності та зовнішньої привабливості; чоловіча гігієна й косметичний догляд за тілом; вплив реклами на формування уявлень про красиве і потворне тіло тощо.

Попри розуміння важливості аналізу зазначених вище тем доводиться констатувати, що у вітчизняній історико-етнологічній науці поза минулих століть означені напрямки не були в полі зору істориків та етнологів, а як наслідок — відсутні джерела, а отже, очевидна проблематичність реконструкції.

Поміж тим ідея-зернина написання книги про чоловіче тіло, посяяна читачами, не полишала мене, а, навпаки, почала розростатися у моїх думках дедалі більше. Я прискіпливо приглядалася до джерел, відшуковуючи серед них ті, які могли б висвітлити та розкрити цю тематику.

Згодом я зрозуміла: написати книгу про чоловіче тіло у традиційному українському суспільстві можливо під кутом міфології та світоглядних уявлень.

Міфи були невід'ємною складовою архаїчного світогляду людей, які творили уявну «модель світу», в художній формі пояснювали різні явища природи та своє буття. Усе це разом не тільки становило фундамент і базу духовної культури, а й диктувало цілком практичні дії у повсякденні та обрядовості.

Взявши за основу етнографічні (польові записи етнографів поза минулих століть), фольклорні (пісні, приказки, прислів'я) та істо-

ричні (судові архівні справи) джерела, я спробувала реконструювати бачення людей минулого на людське тіло, вужче — чоловіче.

Зробити це було б неможливо, аби не ключові праці етнологів-теоретиків та етнографів-аматорів середини XIX — початку XX століття, імена яких вписані золотими літерами в історико-етнологічну науку.

Серед них В. Антонович (Колдовство. Документи — процеси — исследования (Репринтне видання: Чари на Україні), В. Гнатюк (Галицько-руські народні легенди; Етнографічні матеріали з Угорської Русі; Похоронні звичаї й обряди), З. Кузеля (Посижені і забави при мерці в українським похороннім обряді) та ін.

Серед фольклорних матеріалів найбільше у пригоді стали пісні, насамперед сороміцькі та жартівливі, які свого часу фіксували корифеї етнології та визначні діячі фольклористики, серед яких Ф. Вовк, В. Гнатюк, М. Максимович, З. Доленга-Ходаківський та ін. Ці тексти були упорядковані та видані нашими сучасниками, авторитетними фольклористами й філологами М. Сулимою і М. Красиковим, відповідно у збірках «Бандурка: українські сороміцькі пісні» та «Українські сороміцькі пісні» й «Українські жартівливі пісні». При опрацюванні українського фольклору у великій пригоді стали дослідження Л. Ставицької «Українська мова без табу. Словник нецензурної лексики та її відповідників. Обсценізми, евфемінізми, сексуалізми» і М. Лисюка «Еротизм в українському пісенному фольклорі».

При написанні книги були використані й судові архівні справи, які свого часу виявили, дослідили та ввели у науковий обіг В. Антонович (Колдовство. Документи — процеси — исследования. (Репринтне видання: Чари на Україні)) і М. Сулима (Сулима М. М. Гріхи розмаїті: епитимійні справи XVII — XVIII ст.).

Згадані вище праці й опубліковані в них матеріали стали добрим фундаментом для написання цієї книги, за що я уклінно вдячна як попередникам, так і сучасникам.

Любий читачу, щиро сподіваюся, що, гортаючи сторінки цієї книги, ти дізнаєшся багато нового, цікавого, а подекуди неочікуваного та шокуючого. Зокрема, про те, як пояснювали першостворення людського (а це рівнозначне — чоловічого) тіла; як міфологізувалися частини тіла, в тому числі й статеві органи. Цікавими та водночас моторошними постають перекази про міфічного демона-коханця, який у тілі померлого чоловіка щоночі навідує вдову, аби кохатися з нею. Ти дізнаєшся про секрети любовної магії, про те, що робили наші прабабусі, аби причарувати коханого або ж, навпаки, помститися, наславши на зрадника «остуду» (імпотенцію). Цікавими є світоглядні вірування про міфічне походження статевих і венеричних хвороб; неочікуваною стане традиція розваг і забав при мерці, що відбувалися під час поховального обряду, а також еротичні голосіння жінок-вдовиць тощо.

Усе це та багато іншого чекає тебе на сторінках цієї книги!
В добру путь!

Цикл I

*Першотворення голівішого =
людського тіла*

Народні легенди і міфи, слідом за біблійною версією, розповідають про творення Всесвіту та всього на ньому живого, в тому числі і Людини (як вінця усіх земних творінь) Богом Творцем Вседержителем. Між тим, на відміну від канонічних текстів, у народних переказах йдеться про те, що у світотворчому процесі активну участь брав і Чорт/Дідько/Сатанаїл, який першопочатково був для Бога другом, побратимом, «першим товаришем»:

«От як задумав Господь сотворити світ, то й говорить до найстаршого ангела, Сатанаїла: «А що, каже, Архангеле мій, ходім творити світ!» — «То ходімо, Боже, каже Сатанаїл...»¹; «...Бог сказав, що треба сотворити землю, а чорт каже: Треба сотворити (...) тоді Бог узяв від чорта глину чи землю і зробив так...»²

Між тим Бог — керівник, мислитель, творець словом, а Чорт — виконавець і чорнороб: *«...Бог каже до шестикрилого серафима: «пойди в воду глибоко да одділи маленьку часточку землі на моє ім'я та її посієм, щоб росла». Сатанаїл (так звався той серафим) поліз у воду да одділив часточку землі...»³*

Щоправда, Дідько також намагався творити, але, на відміну від Бога, у нього виходило все потворне та недосконале, що врешті-решт псувало Божу роботу: *«...коли напився він води та нажерся піску, то його страшенно роздуло, і він почав блювати: летить та блює, летить та блює. Понаблював високі гори, болота. А коли його підпирало кілком під груди, тоді він падав на землю, качався по землі черевом, бився руками й ногами і ото там повибивав цілі долини і глибокі провалля. Так лукавий спскудив чудову божу землю горами та проваллями...»⁴*

Важливо, що, за віруваннями українців, Сатана втручається не тільки у творення Всесвіту, а й у створення людини й так само підкореговує, а в результаті дещо псує Боже створіння. Саме цим народ пояснював дуалістичну природу людини, її схильність до добра й зла одночасно.

Ярмарок в Малоросії. К. О. Труговський

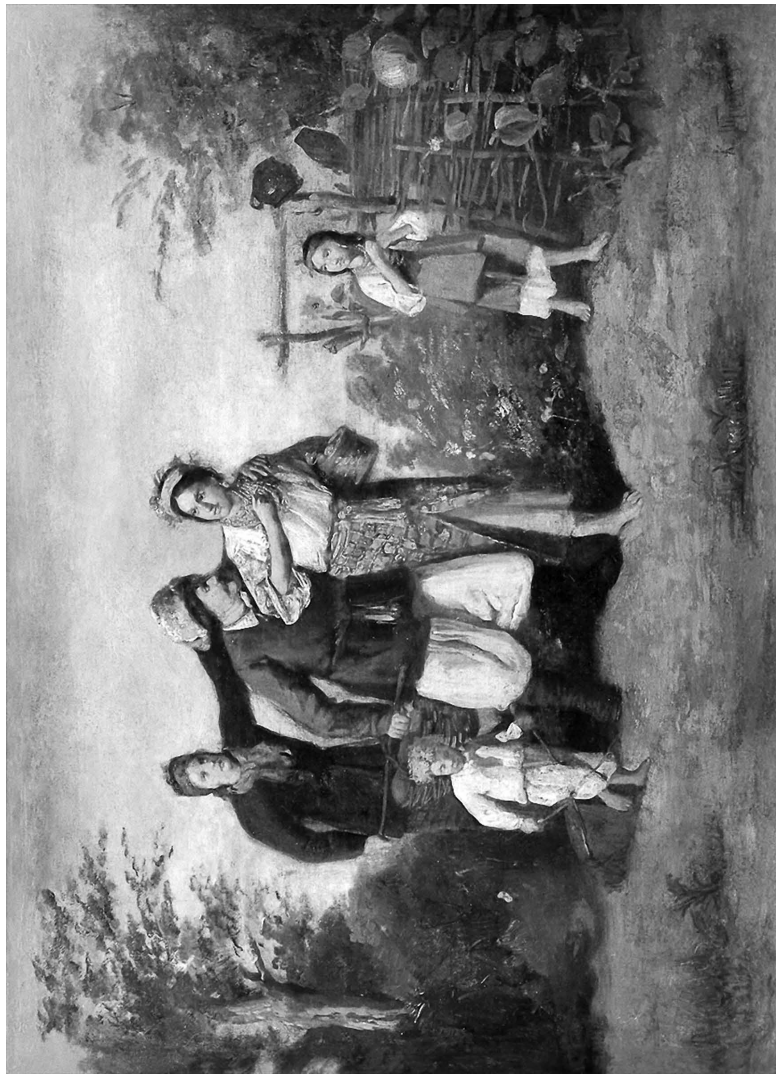
Приміром, саме «дякуючи» Дідькові людина плюється та харкається, а також з її тіла виходять «нечистоти». Так, за легендою, записаною на Слобожанщині, Бог зліпив людину з глини, поставив її коло тину сушитися, а сам полетів на небо за душею. Чорт, побачивши, яка людина гарна, із заздрощів обплював і обхаркав її. Повернувшись з неба та побачивши людину обплюваною, Бог заховав нечистоти всередину, а тоді вдихнув у людину душу: *«...Диявол людину всю обплював, обхаркав. Бачить Бог своє творіння покрите нечистотою, й вивернув його так, що всі нечистоти опинились у середині, а тоді вдихнув у нього душу. І стала людина зовні чиста, а всередині повна всілякої скверни»*⁵.

Схожі вірування знаходимо й у «Трудах...» П. Чубинського: *«Сотворил Бог человека из земли и пустил его по свету. Первый человек был очень красивый, а дьявол неуклюж. Вот и начал он завидовать красоте человека. Выбрав удобное время, дьявол пришел к человеку и оплевал его. Бог сжалился над оплеванным, и всю слюну, покрывавшую человека, вложил в его внутренности. С тех пор и плюет человек, и все-таки всего не может выплевать»*⁶.

З тих таки «Трудів...» П. Чубинського дізнаємося, що деінде вірили, нібито людину взагалі зробив саме Сатана, а Господь благословив та вдихнув душу: *«Человека Сатана слепил из глины и сделал его так удачно, что Господу Богу стоило только благословить и дать ему живую душу. Когда сатана слепил человека, то поставил его стоймя, а потом оплевал его везде-везде. От этого теперь человек плюет и кашляет»*⁷.

На підтвердження цього вірування священиком та збирачем етнографічних цікавинок М. Грушевським на Південній Київщині (щоправда, у жартівливій формі) було зафіксовано таке: *«як дитина де розкричить, чи коло церкви чи коло хати, то вже мати й нарікає: І! Хто вас і видумав, то й не добрий чоловік»*.

Українські селяни. К. О. Грутовський

Чумаць. Ілюстрація до повісті Марка Вовчка. К. О. Трутовський

Це часто не од одної матері приходитьсь чуть у слободі. Часом короче котра скаже: «Лихий вас і видумав»⁸.

Переглядаючи народні легенди, важко не помітити, що основним матеріалом для створення людського тіла найчастіше виступають земля і глина: «чоловіка Бог зробив із землі»; «Бог узяв глини і став ліпити людину за образом Своїм і подобою» — читаємо у джерелах.

Зупинимося дещо детальніше на цих природних компонентах та їхній символіці в народній культурі.

Дослідники давно звернули увагу, що земля в обрядах досить часто виступає евфемізмом жіночого лона. Земля, як і жінка, виношує в утробі зернину-дитину, а потім народжує її. Навіть термін «зародок» може означати рослину й дитину в утробі. Вірування в те, що матеріалом для творення людини виступала земля, зафіксовано у багатьох народів світу.

М. Грушевський наприкінці XIX століття фіксував вірування, що «*діти можуть бути із землі. В землі є ото «дух земляний», то й то щось воно означа. Може, з тієї хмарної плоти та з земляного духу і вийшли люди...*»⁹ Звідси, як зазначав вчений-етнолог З. Кузеля, «загально називають людей дітьми землі»¹⁰.

До того ж і до нині є популярним народний вислів: «*Із землі прийшли, у землю й підемо*».

У традиціях багатьох народів світу глина є однією з іпостасей землі, а інколи й ототожнюється, асоціюється з нею. Глина завжди була уособленням космічної праматерії та вшановувалася як одна з найвищих форм космічної матерії, животворяща вселенська речовина з дивовижними властивостями та можливостями. Саме глина і тільки глина, серед усіх природних матеріалів, дозволяла найповніше втілювати, матеріалізувати людську уяву в творчості — творити найрізноманітніші, найвитонченіші, найвибагливіші форми. Саме тому з глини

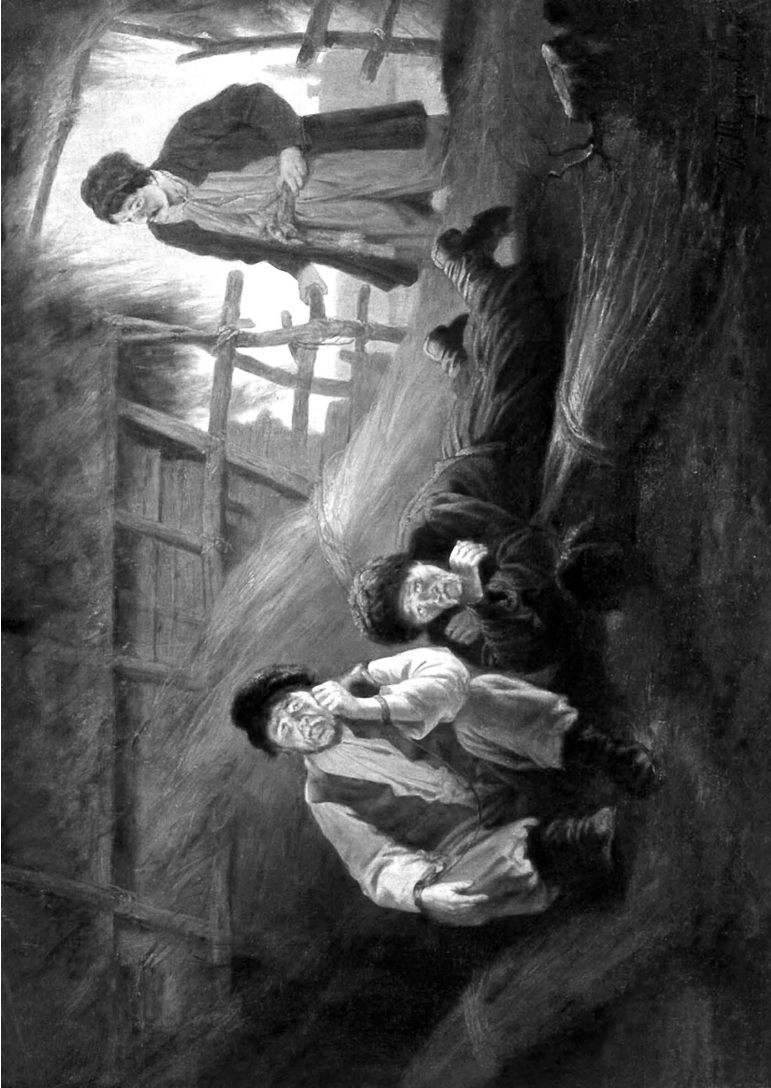
будували храми, житла, виготовляли посуд, обрядові та декоративні предмети, застосовували її в народній медицині, магії, астрології, ритуальних дійствах.

Важливо, що перша Людина була чоловіком. Отже, першим творилося саме чоловіче тіло. Жінка «дороблюється» пізніше і, за легендами, є лише продовженням чоловіка, його доповненням та створена для чоловічої втіхи й розради. На Волині розповідали таке: «Зделав Адама з землі, а з Адамового ребра — ребро виняв — і зробив Єву Подругу, щоб йому було не скучно»¹¹.

Витоки уявлень, що жінка зроблена з частини чоловічого тіла, ведуть до Біблії, Старого Заповіту, де написано, що Бог створив жінку саме з чоловічого ребра. На цьому переказі ґрунтуються й українські легенди: «Бачить Бог, що Адам усе ж нудьгує, і говорить Сам до Себе: «Не добре бути чоловікові одному, створю йому жінку за образом його. З чого лиш її створити? З глини — не любитимуть одне одного. Ні, візьму частину в Адама і створю з неї жінку, щоб вони приліпилися одне до одного, були одне тіло. З чого ж узяти? З голови? Буде дуже розумна, стане главою чоловіка. З руки? Візьме чоловіка в руки. З ноги? Буде бігати від чоловіка. Візьму ребро з лівого боку від самого серця, з-під руки, щоб сердечно любила чоловіка й була в нього під рукою»¹².

Між тим народ вніс у цю легенду свої корективи та уточнення, які дослідник релігійного світогляду Георгій Булашев свого часу назвав «оригінальнішими і водночас народно-вульгарними».

Майже в усіх народних легендах жінка створюється двічі — через втручання Чорта. Сюжет цих оповідок загалом можна переказати так: адамове ребро, яке Бог вийняв із чоловіка та поставив сушитися на сонечку, викрадає собака (за деякими народними легендами собака створений саме Чортом) або й сам Дідько та надгризає його. Богові довелося робити жінку вже

Сорочинський ярмарок. К. О. Трутовський

із зіпсованого матеріалу або взагалі з чортового (як варіант: собачого) хвоста:

«...навів Бог на Адама сон, узяв у нього з лівого боку, від серця, ребро й приставив його до дерева на осоння сушитися. Біжить собака, угледів ребро, ухопив його й давай гризти. Янгол відняв у собаки вже надгрижене ребро, подав його Богові, і Бог з недогризка створив жінку Адамові. Ось чому жінки на Україні лають: «собачий недогризок» або «чортів хвіст»¹³.

«Чоловіка зробив Бог із землі, а жінку із тіста та й поставив їх проти сонечка, щоб то, бачте, висохли; а Михаїлу загадав стерегти. От Михаїл Стеріг, стеріг, да якось і задивився на щось-то, а собака прибіг та й зів жінку. Уложив Бог душу у чоловіка да взяв у його одну кістку із ребра та й зробив йому уже вдруге жінку...»¹⁴

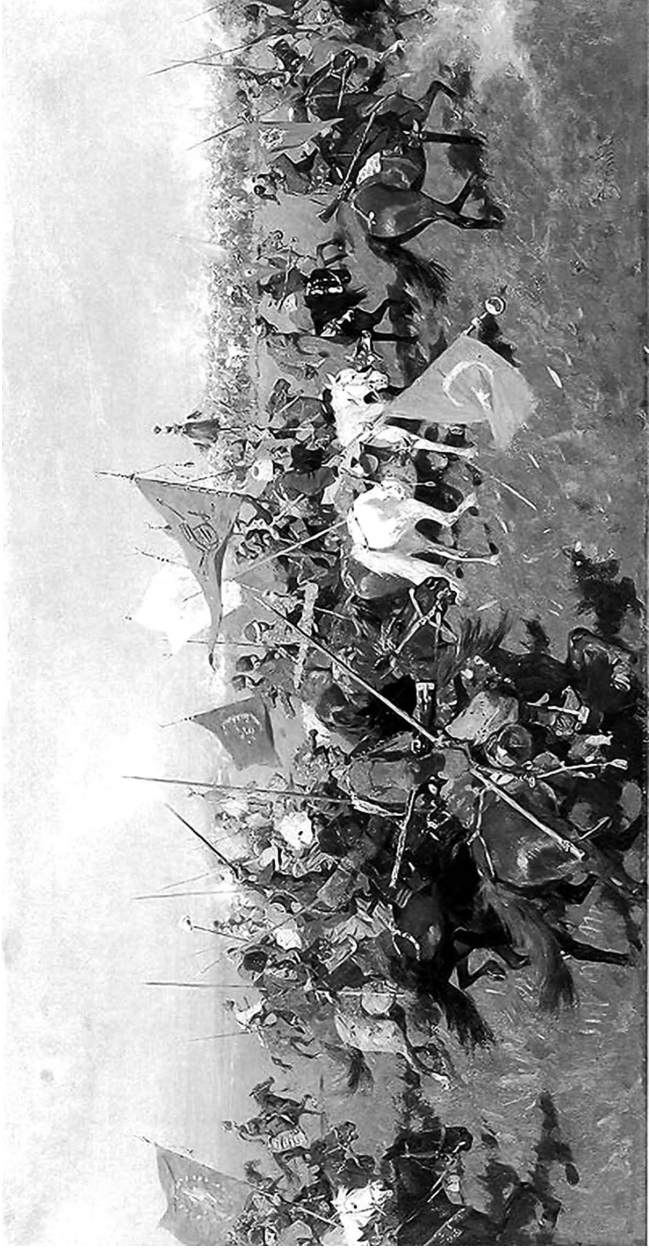
Досліджуючи створення людського тіла в народних світоглядних уявленнях, неможливо оминати увагою наділення чоловіка статевими ознаками.

В одній з легенд розповідається, що перші люди були зовсім «розпороті». Бог дав їм клубок ниток, аби вони зшили собі тіла. Адам шив знизу верх, залишивши висіти кінець нитки. «Адамова жінка» шила зверху вниз, але ниток у неї не вистачило — так у людей з'явилися статеві органи.

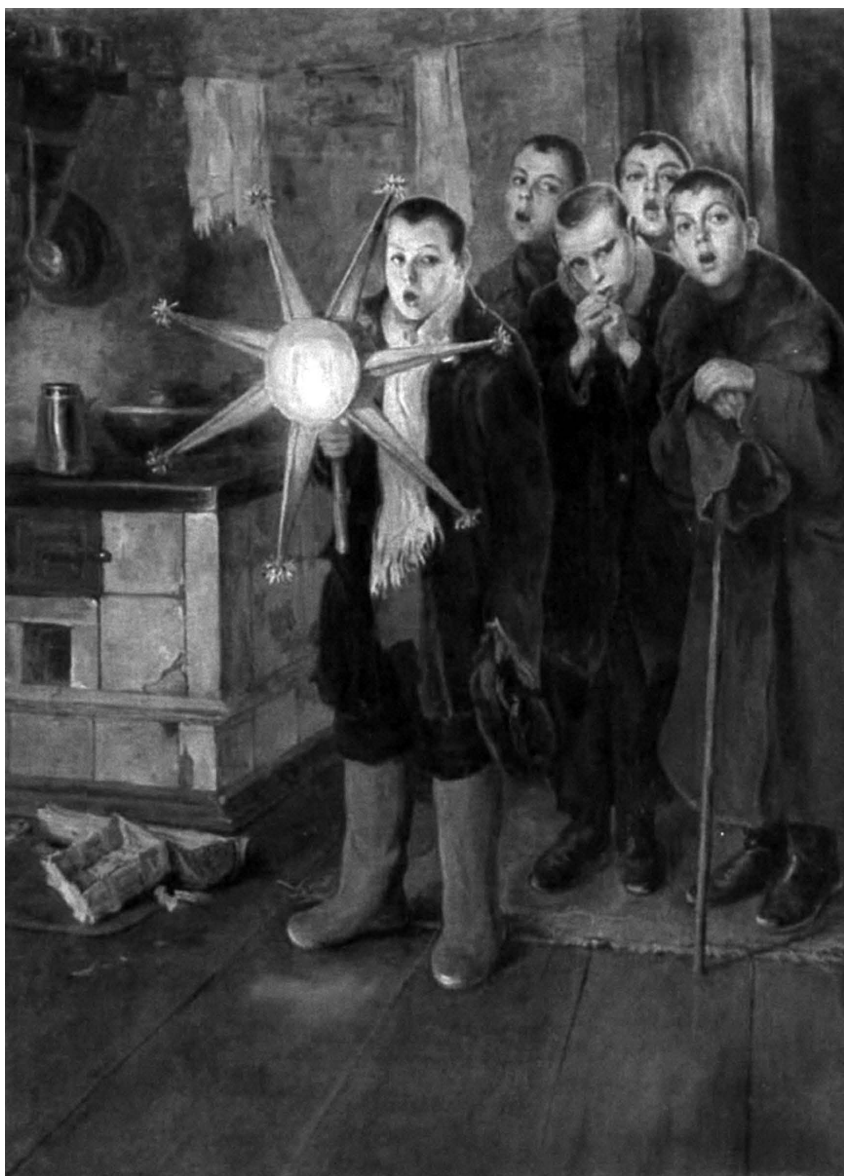
За іншими переказами, спочатку Бог хотів розмістити «грішне тіло» у чоловіка на лобі, потім під пахвами, врешті-решт між ногами: *«Бо то як Бог сотворив людей — з першого начала — і хотів грішне тіло посадити на чолі. Алі після обдумався. Що буде зле, бо наверху. После хотів посадити під пахою; але обдумався, що зле, бо треба роздягати. І вложив межи ноги. І тепер для того під пахою і волосся є»¹⁵.*

Цікаво, що за народними легендами саме «грішне тіло», статевий потяг, взаємна симпатія, а не звичайне яблуко, призвело до гріхопадіння: *«...а Єва підходила Адама та й скусила єго, бо*

Повернення козаків. Юзеф Брандт

Колядки. М. К. Пимоненко

Сліпий кобзар з хлопчиком-поводирем. С. І. Васильківський

кубіта то вміє гірше чоловіка скусити. Адам ся розпалив тай пішов з нею спати і так згрішив. То пан Біг не ябко наказав йому їсти, то тільки дітям так ся каже. Пан Біг казав їм іншого гріха не робити»¹⁶.

Особливо розлого та по-українські колоритно про те, як «грішне тіло» згубило чоловіка, переповідає такий запис:

«Чоловіка, кажуть, виліпив Господь з глини; дав йому зо-всім свою святую постать! На біду тільки зоставалася іще жменя глини. Де єї подіти! Господь і приліпив межи ногами, а з тої глини і зробилося грішне тіло, тай загубило чоловіка. Якби не воно, любенько жив би собі Гадам у раю, а то ні! Прожив день, тай засумувався: сказано, надійшла грішна думка (...) Ото Господь ізнов приходить до Гадама та й каже:

— А що, Гадаме, лебонь тобі жінки треба! Гадам поглянув, тільки облизався.

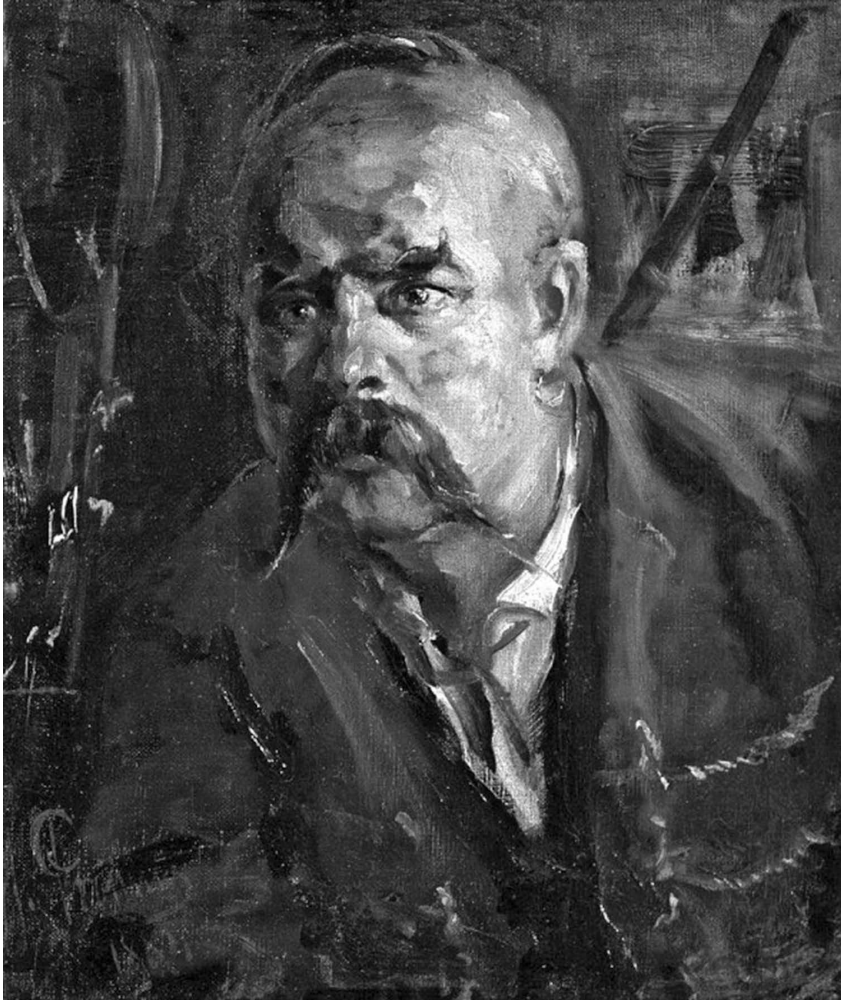
— Та вже нічого с тобою робити! Каже Господь, треба тобі й жінку дати.

І наслав на него сон і виломав у нього ліве ребро, а с того ребра і сталася жінка. І не натішився Гадам, як побачив жінку, але живо переконався, що де чорт не може, там жінку пішле. Там десь у раю були такі яблучка, що Бог наказав їх їсти. Жінка як заглянула то й причипилась до чоловіка: «дай та дай!». Гадам і каже, що не можна. А вона: то так ти, каже, мене любиш, що жалкуєш і яблочка для мене!». Гадам і каже: їж уже, коли хочеш, жінко! Хоч мене до гріху не доводь. Як поїла сама, так і зачала препрошати чоловіка; що не відмовлявся, а ні способу! Ото вже їсть і чоловік...»¹⁷

За деякими народними легендами, Сатанаїл був закоханий у Єву, тому й підбив її на гріх, і саме він був батьком її першої дитини:

«...але той злий научився до Єви ходити (...) він прибирав способом, як би дістатися до Єви, бо він не міг витримати без неї

Запорожець. І. Ю. Репін

Козаки. З гравюри А. Ван Вестерфельда. Середина XVII ст.

Запорізький козак. Ілюстрація з книги О. Рігельмана «Літописне повісткування про Малу Росію». 1778 (1848)

(...) і як зайшов той злий там коло Єви збивати час і зробив їй таку дитину, що мала двадцять штири голов. І як заричало під сходом соньця, то чути було аж на запад, де заходило. І Адам устрашився того, не знаючи, що робити (...) Адам ни знав, жи по нім цілий світ піде (...) і з того почав народ плодити...»¹⁸

Власне, ключовий сюжет про людське гріхопадіння веде до апокрифів (неканонічні, не визнані Церквою тексти на релігійну тематику), які запозичили цей сюжет з Біблії, де оголеність після гріхопадіння вже пов'язується із соромом та потребою прикривати тіло *«розкрилися очі в обох них, і пізнали, що нагі вони. І зшили вони фігові листя, і зробили опаски собі»* (Буття, 3:7).

Проте, як свого часу зазначав Г. Булашев, українські легенди про гріхопадіння перших людей та їхнє вигнання з раю *«принягідно і без нагоди люблять відхилитися від Біблії і впадати в грайливо-вulgарний тон»¹⁹.*

Цікавими є й народні вірування на те, звідки люди навчилися розмножуватися. Найчастіше йдеться про те, що саме Сатана напоумив, з огляду на що статевий акт вважався нечистим, диявольським і гріховним. Проте Господь Бог не заперечував цьому, адже лише через статеві стосунки люди можуть розмножуватися. З огляду на це секс у шлюбі заради дітонародження Церквою виправдовувався та дозволявся, на відміну від позашлюбних сексуальних практик: *«Як Бог вигнав Адама і Єву з раю, то вони посідали в лісі да й плачуть, не знають, що і робить. Зослав Бог до них ангела, а ангел дав йому жменю жита і заступ і каже: «Возьми да скопай кусок землі, да посій оце жито, дл тобі з його буде хліб». А Єві дав жменю конопляного сімя, да каже: «Оце ти посій, до до цього буде вам плаття; (...) Ото посіяли вони да й посідали, - оддыхають. А той ангол, що їх підвів перекинувсь у самого старшого ангола да й каже: «Ви вже посіяли собі так, щоб був у вас хліб і плаття, але просто нема у вас такого, щоб ви не вмерли. Ви визьміть да зійдіться*

докупи ідно з другим, д у Єви родиться син (...). А Єва каже: «Так ми не знаєм, як же то зійтись до купи, Адже ж ми і тепер вкупі. От той ангел як показав, то й родився у Єви Каїн».²⁰

По селах етнографи записували й такі вірування щодо розмноження людей:

«Люди од людей взялися. Знають добре всі, як почалася людина: чоловіча та жіноча плоть збіглися і злилися у купу і цей злиток зостався у матері. То тоді з одної частини батьківської я вийшов, а мій знов батько вийшов з плоти діда і баби. Виходить, що кожна людина вийшла од людини»²¹.

«Люди собі думають, хоч може й не всі, шо як родиться дитина, то через те, що плоть чоловіка якраз збіглася, як йй слід і быть, у місто з жіночою плоттю... дехто думає, що чоловіча плоть іде в жіночу вутробу як у якесь своє місце і там якось уже воно зароджується в дитину. Чого то так, що один раз та плоть іде в діло, а другий раз ні, цього не скаже ніхто»²²; «як уже зійдуться чоловіча плоть з жіночою, почина собі разом виростать у чоловічу форму і собі душі живої трохи возьме то з матері, то трохи і батькової, бо мабуть і в батьковій плоті є щось таке живе, що воно і розростається собі разом і за дев'ять місяців ото вже й готове!»²³.

Отже, українські народні легенди та перекази про створення людського тіла ґрунтуються на біблійному сюжеті. Між тим він значно доповнений, а інколи й видозмінений, що пояснюється впливом апокрифів, місцевою оповідальною традицією, світоглядними уявленнями українців. Зокрема, людське тіло асоціювалося з чоловічим тілом, бо саме воно, згідно з віруваннями, було створене першим і самодостатнім. Натомість жінка уявлялася лише як частинка чоловіка, його продовження. У легендах вона змальовується як більш недосконале та недолуге створіння порівняно з чоловіком, яке через ряд обставин Богу довелося створювати двічі.

Зміст

ПЕРЕДМОВА	3
Цикл I. Першотворення чоловічого = людського тіла	7
Цикл II. Чоловічий статевий орган: народна термінологія	27
Цикл III. Міфологія деяких частин людського тіла.....	53
Цикл IV. Ідеальне чоловіче тіло: врода і традиційні канони краси.....	79
Цикл V. Демонічне чоловіче тіло духа-коханця — змія-«перелесника».....	103
Цикл VI. Чоловік і його тіло як об'єкт любовної магії.....	125
Цикл VII. «Грішне» чоловіче тіло: любовні пози, час і місця для кохання	151
Цикл VIII. Хвороби чоловічого тіла: імпотенція, безпліддя, сифіліс та інші татеві негаразди.....	165
Цикл IX. Мертве чоловіче тіло: ігри при мерці, сороміцькі голосіння та народна еротико-сміхова традиція у поховальному обряді	187
БІБЛІОГРАФІЯ	210
ПРИКІНЦЕВІ СНОСКИ	217

